Yoshlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Otabek Toshpulot-o‘g‘li Ismatov
Otajon G‘ulomjon-o‘g‘li Quvondiqov
Xurshid Ulmasjonovich Samatov
ansorismatov571@gmail.com
Samarqand davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari, uning dinshunoslik ta’limidagi o‘rni hamda diniy-ma’rifiy dunyoqarashni shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tanqidiy fikrlashning mantiqiy tahlil, dalillarni baholash, mustaqil xulosa chiqarish va axborot manbalarining ishonchliligini aniqlash kabi tarkibiy jihatlari yoritiladi. Shuningdek, globallashuv va raqamli axborot muhiti sharoitida yoshlarning diniy mazmundagi ma’lumotlarga ongli munosabatini shakllantirish, turli manipulyativ ta’sirlar va ekstremistik g‘oyalarga nisbatan intellektual barqarorligini oshirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Dinshunoslik mashg‘ulotlarida muammoli ta’lim, munozara, keys-stadi va manbalarni qiyosiy tahlil qilish metodlaridan foydalanish imkoniyatlari asoslanadi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish diniy bag‘rikenglik, fikrlar xilma-xilligiga hurmat va ijtimoiy mas’uliyatni mustahkamlovchi muhim pedagogik omil sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, dinshunoslik ta’limi, diniy bag‘rikenglik, axborot savodxonligi, mustaqil tafakkur, diniy-ma’rifiy dunyoqarash, ekstremizm profilaktikasi

Developing critical thinking among young people

Otabek Toshpulot-uglu Ismatov
Otajon Gulomjon-uglu Kuvondikov
Xurshid Ulmasjonovich Samatov
ansorismatov571@gmail.com
Samarkand State Pedagogical Institute

Abstract: This article analyzes the scientific-theoretical foundations for developing critical thinking among young people, its role in religious studies education, and its significance in shaping a religious-enlightened worldview. It explores key components of critical thinking, such as logical analysis, the evaluation of evidence, drawing independent conclusions, and assessing the reliability of

(cc) BY

information sources. Furthermore, the article examines how to foster a conscious approach among youth toward religiously-oriented information within the context of globalization and the digital information environment, as well as how to enhance their intellectual resilience against various manipulative influences and extremist ideologies. It justifies the use of methods such as problem-based learning, debates, case studies, and the comparative analysis of sources within religious studies instruction. The study posits that the development of critical thinking serves as a vital pedagogical factor that strengthens religious tolerance, respect for a diversity of viewpoints, and social responsibility.

Keywords: critical thinking, religious studies education, religious tolerance, information literacy, independent thinking, religious-enlightened worldview, prevention of extremism

KIRISH

Zamonaviy globallashuv, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va axborot almashinuvining tezlashuvi sharoitida yoshlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, diniy mazmundagi axborotlarning internet tarmoqlari va ijtimoiy media platformalari orqali keng tarqalishi yoshlarning turli qarashlar, g'oyalar hamda mafkuraviy ta'sirlarga mustaqil munosabat bildirish qobiliyatini shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, dinshunoslik fanini o'qitishda tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki diniy hodisalarni ilmiy, tarixiy va ijtimoiy kontekstda tahlil qilishning muhim sharti hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda tanqidiy fikrlash dalillarni tahlil qilish, ma'lumotlarning ishonchliligini tekshirish, mantiqiy xulosalar chiqarish va muqobil nuqtayi nazarlarni asosli baholashga yo'naltirilgan intellektual faoliyat sifatida tavsiflanadi. Xususan, Piter Fasione tomonidan ishlab chiqilgan Delphi tadqiqoti (1990) tanqidiy fikrlashning interpretatsiya, tahlil, baholash, xulosa chiqarish, tushuntirish va o'zini nazorat qilish kabi asosiy kognitiv komponentlarini ajratib ko'rsatadi. Mazkur yondashuv dinshunoslik ta'limida diniy manbalarning mazmunini anglash, tarixiy dalillarni solishtirish hamda turli diniy qarashlarni xolis baholash uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 5-iyuldagi O'RQ-699-sonli "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonunida vijdon erkinligini ta'minlashning huquqiy asoslari belgilangan. Ushbu tamoyillar yoshlarning diniy e'tiqod va dunyoqarash masalalariga hurmat bilan yondashishi, turli fikrlarni muloqot orqali anglashiga xizmat qiluvchi ta'lim muhitini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

(cc) BY

Dinshunoslik fanida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish diniy e'tiqodni inkor etish yoki muayyan dunyoqarashni ustun qo'yishni emas, balki diniy masalalarni ilmiy dalillar, mantiqiy mushohada va xolislik tamoyillari asosida o'rganishni nazarda tutadi. Shu sababli mazkur tadqiqotning maqsadi yoshlarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning nazariy asoslarini aniqlash, dinshunoslik ta'limidagi pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish hamda diniy-axborot savodxonligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metodik yondashuvlarni asoslashdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR

Mazkur tadqiqotda yoshlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning dinshunoslik ta'limidagi nazariy-metodologik asoslarini o'rganish maqsadida ilmiy adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, kontent-tahlil va mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini Piter Fasionening tanqidiy fikrlash kompetensiyalari haqidagi konsepsiyasi (1990), Richard Pol va Linda Elderning tanqidiy tafakkur modeli hamda Jon Dyuining refleksiv fikrlashga oid pedagogik qarashlari tashkil etdi. Ushbu konsepsiyalar asosida yoshlarning axborotni idrok etish, dalillarni tekshirish, muqobil qarashlarni taqqoslash va asoslangan xulosalar chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilindi.

Tadqiqot materiallari sifatida dinshunoslik ta'limiga oid ilmiy-metodik adabiyotlar, UNESCOning media va axborot savodxonligi bo'yicha tavsiyalari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi hamda "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunlarida belgilangan tegishli prinsiplar tanlandi. Qiyosiy tahlil yordamida an'anaviy bilim berishga asoslangan ta'lim yondashuvi bilan muammoli ta'lim, munozara, keys-stadi va manbalarni tanqidiy baholashga yo'naltirilgan metodlarning didaktik imkoniyatlari solishtirildi.

Kontent-tahlil jarayonida diniy mazmundagi axborotlarning manbasi, dalillarning ishonchliligi, tarixiy konteksti va manipulyativ xususiyatlarini aniqlash mezonlariga alohida e'tibor qaratildi. Olingan nazariy ma'lumotlar tizimlashtirilib, dinshunoslik mashg'ulotlarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar umumlashtirildi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, unda eksperimental natijalar yoki empirik statistik ko'rsatkichlar keltirilmaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'rganilgan ilmiy-nazariy manbalar va pedagogik yondashuvlarning qiyosiy tahlili yoshlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish dinshunoslik ta'limining muhim tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatdi. Tahlil natijasida tanqidiy fikrlashni shakllantirishning o'zaro bog'liq uchta asosiy yo'nalishi ajratildi: diniy axborotlarni ilmiy baholash, mustaqil mantiqiy xulosa chiqarish va turli dunyoqarashlarga nisbatan asosli hamda bag'rikeng munosabatni rivojlantirish. Ushbu yo'nalishlar yoshlarning diniy hodisalarni faqat tayyor ma'lumotlar asosida emas, balki tarixiy manbalar, ilmiy dalillar va ijtimoiy omillar bilan bog'liq holda tushunishiga xizmat qiladi.

(cc) BY

Piter Fasionening (1990) Delphi tadqiqotida belgilangan oltita kognitiv komponent - interpretatsiya, tahlil, baholash, xulosa chiqarish, tushuntirish va o‘zini nazorat qilish - dinshunoslik mashg‘ulotlarida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan metodologik mezonlar sifatida baholandi. Jumladan, diniy matnlarning yaratilish sharoitini aniqlash interpretatsiyani, turli manbalardagi qarashlarni solishtirish tahlilni, keltirilgan dalillarning ishonchliligini tekshirish esa baholash kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Bunday yondashuv diniy bilimlarni mexanik yodlashdan ularni anglash va mustaqil izohlashga o‘tish imkonini beradi.

Tahlil davomida muammoli ta’lim, bahs-munozara va keys-stadi metodlarining didaktik imkoniyatlari ham ko‘rib chiqildi. Masalan, talabalarga ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan diniy mazmundagi xabarni tahlil qilish topshirig‘i berilganda, axborot muallifini aniqlash, birlamchi manbani tekshirish, tarixiy kontekstni o‘rganish va dalillarni boshqa ishonchli manbalar bilan solishtirish bosqichlari tavsiya etiladi. Mazkur amaliy algoritm axborot savodxonligi bilan tanqidiy fikrlash o‘rtasidagi funksional bog‘liqlikni namoyon etadi.

UNESCOning media va axborot savodxonligiga oid metodologik yondashuvlari ham axborotni tanqidiy tahlil qilish, manbalarni tekshirish va mas’uliyatli axborot iste’molini shakllantirishning dolzarbligini tasdiqlaydi. Dinshunoslik ta’limida ushbu yondashuvlardan foydalanish yoshlarning diniy bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va konstruktiv muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun metodik imkoniyat yaratadi. Bunda diniy e’tiqod erkinligini hurmat qilish bilan ilmiy-tanqidiy tahlil tamoyillariga rioya etish o‘rtasidagi muvozanat muhim hisoblanadi.

Muhokama natijasida tanqidiy fikrlashni baholash uchun dalillarni aniqlash, manbalarni qiyoslash, fikrni mantiqiy asoslash va muqobil qarashlarni xolis baholash mezonlarini qo‘llash maqsadga muvofiq deb topildi. Biroq mazkur metodlarning amaliy samaradorligini aniqlash uchun keyingi tadqiqotlarda tajriba-sinov mashg‘ulotlarini tashkil etish va talabalarning kompetensiyalaridagi o‘zgarishlarni statistik baholash zarur. Shunday qilib, nazariy tahlil dinshunoslik ta’limida tanqidiy fikrlashni tizimli rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini belgilash imkonini berdi.

XULOSA

Olib borilgan nazariy tahlillar asosida yoshlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish dinshunoslik ta’limining muhim ilmiy-pedagogik vazifalaridan biri ekanligi aniqlandi. Tanqidiy fikrlash yoshlarning diniy mazmundagi axborotlarni xolis baholashi, turli qarashlarni ilmiy dalillar asosida taqqoslashi, mustaqil xulosalar chiqarishi hamda diniy bag‘rikenglik tamoyillariga ongli munosabatda bo‘lishiga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida Piter Fasionening tanqidiy fikrlash kompetensiyalariga oid konsepsiyasi, Richard Pol va Linda Elderning metodologik yondashuvlari hamda UNESCOning media va axborot savodxonligi bo‘yicha tavsiyalari dinshunoslik fanida tanqidiy tafakkurni shakllantirish uchun muhim nazariy asos bo‘lishi mumkinligi

(cc) BY

ko‘rsatildi. Muammoli ta’lim, bahs-munozara, keys-stadi va qiyosiy tahlil metodlaridan tizimli foydalanish talabalarning diniy manbalarni anglash, axborot ishonchliligini tekshirish va o‘z fikrlarini mantiqiy asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qulay pedagogik sharoit yaratishi asoslandi. Shuningdek, raqamli axborot muhitida diniy mazmundagi noto‘g‘ri ma’lumotlar va manipulyativ ta’sirlarni aniqlashda tanqidiy fikrlash kompetensiyalarining ahamiyati ochib berildi. Tadqiqot natijalari dinshunoslik mashg‘ulotlarida tanqidiy fikrlashga yo‘naltirilgan amaliy topshiriqlar, manbalarni baholash mezonlari va interfaol metodlardan foydalanishni kengaytirish maqsadga muvofiqligini ko‘rsatadi. Kelgusida mazkur yondashuvlarning samaradorligini pedagogik tajriba-sinovlar orqali tekshirish, talabalar tanqidiy fikrlash darajasini baholash indikatorlarini ishlab chiqish hamda ularni dinshunoslik ta’limi mazmuniga integratsiyalash dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Viguer, P., & Picó-Garcés, M. J. (2025). Development and validation of an intervention protocol to promote media and information literacy for critical thinking in adolescents’ use of social media. Social Sciences & Humanities Open, 12, 101807.

2. Орипова, М. Х. К., Пардаев, У. Х. У., & Бобожонов, Ж. Ш. (2026). МЕТОДИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ЗАДАНИЙ В ФОРМАТЕ PISA В РАЗВИТИИ ЕСТЕСТВЕННО-НАУЧНОЙ ГРАМОТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ХИМИИ. Universum: психология и образование, (6 (144)), 37-44.

3. Manassero-Mas, M. A., Moreno-Salvo, A., & Vázquez-Alonso, Á. (2022). Development of an instrument to assess young people's attitudes toward critical thinking. Thinking Skills and Creativity, 45, 101100.

4. Жиемуратова, А. А. (2024). Оценка важности и эффективности использования современных икт при преподавании неорганической химии в высших учебных заведениях. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(58), 445-449.

5. Ulmasjonovich, S. X. (2026). YOSHLARDA VATANPARVARLIK TARBIYASI. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 305-309.

6. Maftei, L. (2026). YOUTH AND CRITICAL THINKING IN THE AGE OF DIGITAL INFORMATION. Редакційна колегія: Ждан ВМ ректор Полтавського державного медичного університету, доктор, 244.

7. Pardayev, U., Ochilov, R., Xoliqulov, H., & Tilyabov, M. (2024). The effects of organizing chemistry lessons based on the finnish educational system in general schools of uzbekistan. Journal of universal science research, 2(4), 70-74.

8. Padmanabha, C. H. (2018). Critical Thinking: Conceptual Framework. Journal on Educational Psychology, 11(4), 45-53.

(cc) BY

9. Bobojonov, J. S. (2026). KIMYO TA’LIMIDA STEAM YONDASHUVI ASOSIDA AMALIY LOYIHALARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI. Mahalliy va xalqaro konferensiyalar platformasi, (6), 55-58.

10. Hikmayana, D. (2025). Developing Critical Thinking Skills among Young Learners through Innovative Learning Models. International Journal of Multidisciplinary Research and Innovation, 1(1), 50-62.

11. Choriqulova, D., Pardayev, U., Kosimova, X., & Jamolova, N. (2024). The role of the method of teaching chemistry to students using the" assessment" method. Modern Science and Research, 3(11), 256-264.

12. Enciso, O. L. U., Enciso, D. S. U., & Daza, M. D. P. V. (2017). Critical thinking and its importance in education: Some reflections. Rastros Rostros, 19(34), 78-88.

13. Ulmasjonovich, S. X. (2026). YOSHLAR TARBIYASIDA TARIXIY MEROSNING AHAMIYATI. Ustozlar uchun, 106(2), 172-176.

14. Radulovic, L. (2017). What is needed to develop critical thinking in schools?. Center for Educational Policy Studies Journal.

15. Tilyabov, M. (2025). Innovative methods for developing functional literacy in teaching students to think independently. Наука и инновации в системе образования, 4(2), 5-8.

16. O'Reilly, C., Devitt, A., & Hayes, N. (2022). Critical thinking in the preschool classroom-A systematic literature review. Thinking skills and creativity, 46, 101110.

17. Xayrullo o'g, P. U. B., & Rajabboyovna, K. X. (2024). Incorporating real-world applications into chemistry curriculum: enhancing relevance and student engagement. Fan va ta'lim integratsiyasi (integration of science and education), 2(1), 44-49.

18. Chashechnikova, O., Odintsova, O., Hordiienko, I., Danylchuk, O., & Popova, L. (2024). Innovative technologies for the development of critical thinking in students. Amazonia Investiga, 13(81), 197-213.

20. Ulmasjonovich, S. X., & Maftuna, H. (2026). YOSHLARDA MILLIY G‘URURNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH JARAYONLARI. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 305-309.